

**РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У КЛАСИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

У статті з'ясовано сутність і структуру педагогічної техніки в контексті розвитку педагогічної ідеї А.С. Макаренка в сучасній педагогічній науці. Окреслено шляхи розв'язання проблеми розвитку педагогічної техніки під час вивчення педагогічних дисциплін студентами природничих факультетів класичного університету.

У становленні вчителя як професіонала важливе значення має формування цілісного досвіду педагогічної діяльності у процесі професійно-педагогічної підготовки. Набуття такого досвіду майбутнім педагогом забезпечує йому не тільки входження у професію та адаптацію до умов праці, а й активну професійну позицію, потребу самореалізації, готовність молодшої людини працювати за фахом, підвищувати свій професійний рівень, загальну культуру й культуру професійного мислення та досягати успіху в педагогічній діяльності. Формування цілісного досвіду педагогічної діяльності, на нашу думку, неможливе без оволодіння основами педагогічної майстерності. Зауважимо, що окреслена проблема є особливо актуальною для класичних університетів, оскільки в них професійна теоретична і практична підготовка фахівців у галузі певної науки домінує над професійно-педагогічною. Відповідно на вивчення педагогічних дисциплін відводиться значно менша кількість годин, ніж у педагогічних університетах.

Зазначимо, що проблема професійно-педагогічної підготовки вчителя в сучасній психолого-педагогічній науці досліджувалася в різних напрямках. Зокрема, А.М. Алексюк, В.Ф. Бойко, С.У. Гончаренко, Ю.М. Кулюткін, В.О. Сластьонін, Г.С. Сухобська, П.М. Щербань обґрунтували сутність педагогічної діяльності, В.А. Семиченко – її методологічні та психологічні особливості. Формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності досліджували А.Й. Капська, Л.В. Кондрашова, А.В. Ліненко, А.Ф. Мороз, О.М. Пехота, Г.В. Троцько, його педагогічної майстерності – Є.С. Барбіна, І.А. Зязюн, Л.М. Крамушенко, І.Ф. Кривонос, Г.М. Сагач, Н.М. Тарасевич. Питання розвитку професійної компетентності вчителя вивчали В.В. Баркасі, А.Г. Карпова, А.К. Маркова, І.Р. Міщенко, педагогічної техніки – С.А. Болсун, І.С. Дмитрик, О.Л. Козленко, Г.О. Олійник, В.М. Чайка. Важливі аспекти підготовки вчителя хімії стали предметом наукових досліджень В.В. Арестенка, Н.М. Буринської, Л.П. Величко, Т.С. Нінової, Л.М. Романишиної, Н.Н. Чайченко, О.Г. Ярошенко.

Не втратили актуальності для сьогодення педагогічної науки і практики ідеї видатних педагогів минулого. Зокрема, в теоретичному осмисленні феномена педагогічної техніки як важливої складової педагогічної майстерності цінними є погляди А.С. Макаренка.

З огляду на це ми ставили за *мету* з'ясувати категоріальну сутність і структуру педагогічної техніки в контексті розвитку педагогічних ідей А.С. Макаренка в сучасній педагогічній науці та практиці.

Відповідно до мети визначено *головні завдання* дослідження:

- 1) проаналізувати підходи вчених до трактування сутності поняття "педагогічна техніка";
- 2) на підставі аналізу її категоріальної сутності розробити інтегровану модель структури педагогічної техніки;
- 3) визначити шляхи розв'язання проблеми розвитку педагогічної техніки під час вивчення педагогічних дисциплін студентами природничих факультетів класичного університету.

У контексті розв'язання окреслених завдань проаналізуємо підходи вчених до трактування сутності поняття "педагогічна техніка". Зазначимо, що вперше цей термін запропонував А.С. Макаренко. Зокрема, у праці "Педагогічна логіка" він наголошував "У нас не було педагогічної техніки передусім тому, що й слова "педагогічна техніка" ніколи не вимовлялися, а сама педагогічна техніка не спостерігалась і не досліджувалась. Це сталося не тому, що про неї випадково забули, а тому що традиційна педагогічна філософія вела свою роботу дорогами, що проходили повз педагогічну техніку" [1: 11].

Під час численних зустрічей з освітянами на семінарах та конференціях А.С. Макаренко переконливо доводив їм необхідність володіння педагогічною технікою. Цю думку він рішуче обстоював у наукових працях [1-5], де чітко обґрунтував потребу розвитку педагогічної техніки майбутнього вчителя. Так, у праці "Деякі висновки з мого досвіду" вчений зазначав, що важливі питання виховання дитини "вирішує майстерність педагога, яка ґрунтується на виховному вмінні, справжньому знанні виховного процесу, на кваліфікації. Тому педагогів у вузах, де вони вчать, треба інакше виховувати. ...Педагога треба виховувати, а не лише давати йому освіту" [2: 50]. Адже в

навчальному процесі багато залежить від того, як учитель вміє оживити свій урок, як він вміє подивитися на клас. Це питання "здатності орієнтування" [3: 143].

У продовження цієї думки вчений стверджував, що майстерність майбутнього педагога необхідно формувати в роки навчання молоді людини у вищому навчальному закладі. У праці "Про мій досвід" видатний педагог підкреслював, що майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, що вимагає таланту, але це спеціальність, якої треба навчитись, як треба навчати лікаря його майстерності, як треба навчати музиканта [4: 87]. Педагогічна майстерність вчителя може бути доведена до високого ступеня досконалості, майже до техніки [5: 165].

У сучасній науці **педагогічну техніку** трактують як:

- **комплекс знань, умінь, навичок**, необхідних педагогу для чіткої й ефективної організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці обраних методів педагогічного впливу як на окремих учнів, так і на дитячий колектив у цілому [6: 329];
- **комплекс умінь**, що дають змогу досягнути оптимальних результатів у навчанні та вихованні учнів (міміка, жести, техніка мовлення, техніка педагогічного спілкування, вміння контролювати власні емоції, настрої та ін.) [7: 167];
- **вміння** використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу; **володіння комплексом прийомів**, що дає змогу вчителю глибше, яскравіше, талановитіше виявляти себе і досягти успіхів у педагогічній діяльності [8: 44];
- **сукупність засобів і методів**, які використовує вчитель у своїй практичній діяльності [9: 71];
- **сукупність раціональних засобів і прийомів та особливостей поведінки** вчителя-вихователя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів навчально-виховної роботи з окремим вихованцем або колективом відповідно до потреб та конкретних об'єктивних і суб'єктивних обставин [10: 24].

На підставі аналізу різних підходів до визначення структури педагогічної техніки ми розробили таку інтегровану модель (Рис. 1).

Отже, в сучасній педагогічній науці відбулося становлення феномена педагогічної техніки як наукової категорії. Проте дослідники, з'ясовуючи сутність цього поняття, трактують педагогічну техніку з позицій свого наукового пошуку (комплекс знань, умінь, навичок; володіння комплексом прийомів, сукупність засобів, методів і прийомів та особливостей поведінки вчителя). Існують різні підходи науковців й до виокремлення складових педагогічної техніки. Така неоднозначність вказує на складність, поліфункціональність і багатовимірність цього педагогічного явища.

Окрім теоретичного аналізу, в контексті дослідження окресленої проблеми ми вивчали тенденції, які простежуються у ставленні вчителів до педагогічної техніки, розуміння її ролі в їхній професійній діяльності. Проведене анкетування вчителів хімії та біології загальноосвітніх шкіл Львівської області (64 особи) засвідчило таке:

- розуміють сутність педагогічної техніки як складової педагогічної майстерності 43,75% респондентів (вони вивчали курс "Основи педагогічної майстерності" у вищих навчальних закладах);
- 92,19% вчителів надають значення культурі зовнішнього вигляду (одяг, зачіска), тоді як поставу, міміку, пантоміміку та інші складові виокремлюють лише 60% опитаних;
- досконале оволодіння культурою професійного мовлення є важливим для всіх учителів, проте техніці мовлення приділяють увагу 64,06% з них;
- культура спілкування для переважної більшості вчителів (87,5%) полягає у вмінні встановлювати контакт з учнями, "тримати у руках клас", доступно й цікаво пояснювати навчальний матеріал, організовувати виховні заходи, підтримувати дружні стосунки з колегами, з батьками учнів тощо;
- значна частина респондентів (56,25%) визнає, що не звертає увагу на техніку слухання;
- не надають значення саморегулюванню, вмінню управляти своїм емоційним станом 37,5% опитаних;
- вважають, що не можуть "опанувати себе" в складних ситуаціях, які часто трапляються в школі, 18,75% вчителів;
- мають різні проблеми зі здоров'ям 67,18% респондентів;
- почуваються втомленими після робочого тижня – 50% опитаних, виснаженими – 37,5%, "витиснутими як лимон" – 31,25%.

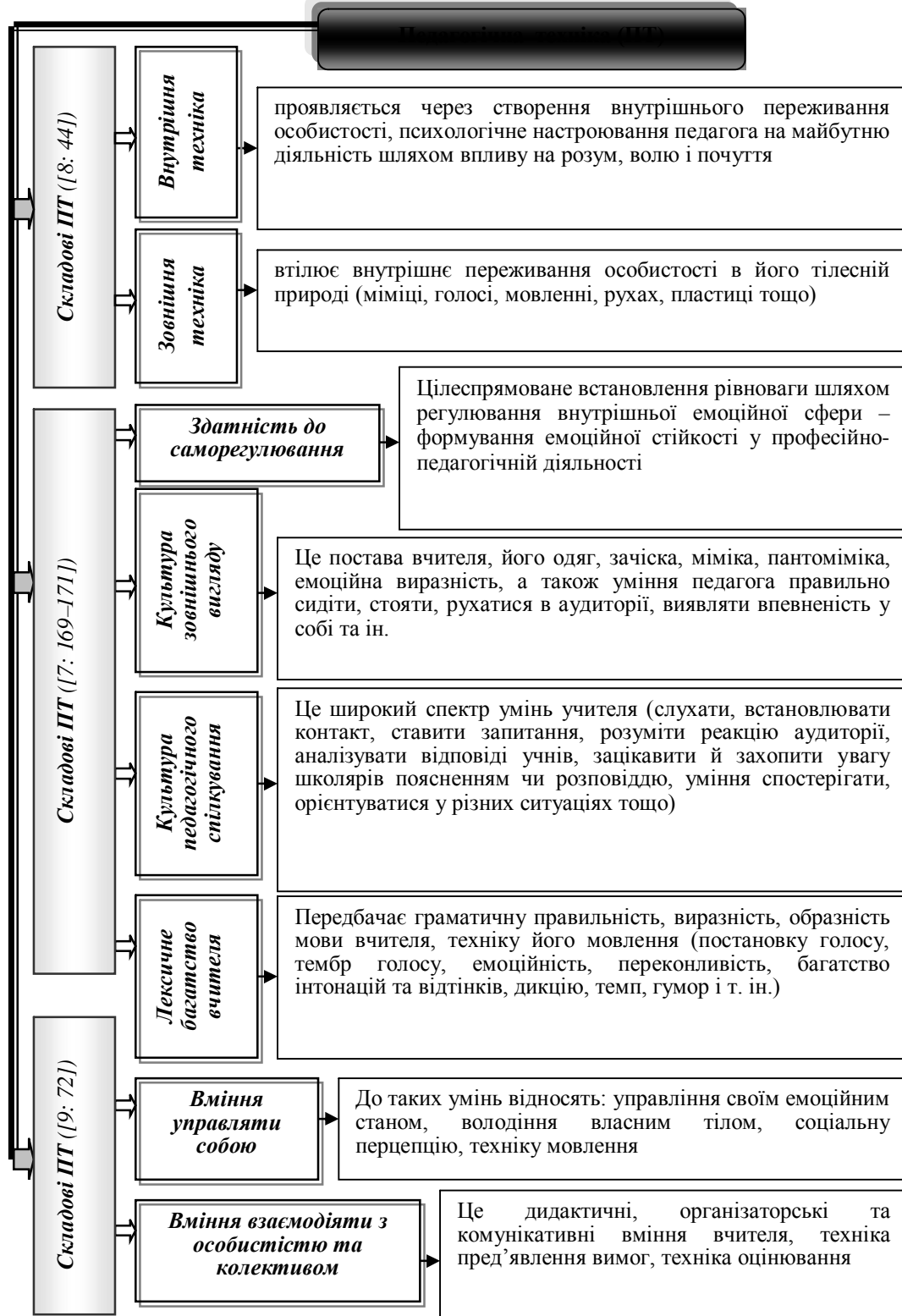

Рис. 1. Структура педагогічної техніки (інтегрована модель).

У контексті порушеної проблеми зауважимо, що дослідники проблеми емоційного вигорання вчителя (Н.М. Булатевич) акцентують на тому, що значна частина вчителів (48% досліджуваних) мають ознаки тривоги та емоційного переживання психотравмуючих обставин робочого середовища, у 38,3% учителів на значущому рівні виявлені симптоми трьох фаз вигорання (напруження, резистенції і виснаження) [11: 8]. Важливим експресивним компонентом у структурі педагогічної майстерності Н.М. Булатевич визначає педагогічну техніку вчителя, показниками якої в дослідженні

виступали володіння дикцією, пластичність рухів та жестів, володіння собою, особливості комунікативної та емоційної активності вчителя, багатство мимічних проявів, виразність зовнішніх даних. Найбільш суттєво протидіють емоційному вигорянню вчителя його вміння володіти собою, пластичність рухів, жестів (пластика, розкутість тіла), висока міра прояву позитивних емоцій [11: 13].

Необхідність розв'язання проблеми емоційного вигоряння вчителя, збереження його фізичного, психічного і духовного здоров'я безперечно доводить актуальність ідей А.С. Макаренка про навчання вчителя мистецтву педагогічної техніки. Вчений наголошував: "Нас цього ніхто не навчав, а цього можна і треба навчати, і в цьому є і повинна бути велика майстерність. Тут ми потрапляємо в ту сферу, яка відома всім у драматичному або навіть у балетному мистецтві: це мистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту. Усе це потрібно, й без цього не може бути хорошого вихователя. І є багато таких ознак майстерності, прямих звичок, засобів, які кожний педагог, кожний вихователь повинен знати" [2: 50].

До таких ознак учений відносив професійні вміння педагога, як-от: "читати на людському обличчі, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описане у спеціальному курсі. Нічого мудрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю дізнаватися про деякі ознаки душевних порухів. Педагогічна майстерність полягає і в постановці голосу вихователя, і в умінні керувати своїм обличчям. Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "іди сюди" з 15 – 20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, у постаті і в голосі" [4: 88].

Вирішення проблеми розвитку педагогічної техніки майбутнього вчителя ми бачимо в площині вивчення педагогічних дисциплін та спецкурсів, проходження педагогічної практики. Зокрема, студенти природничих факультетів вивчають спецкурс "Основи педагогічної майстерності" (18 год. відведено на лекційні, 18 – на семінарсько-практичні заняття, 36 – на самостійну роботу).

У процесі вивчення цієї дисципліни особливу роль відводимо моделюванню такого навчального середовища, яке б забезпечувало формування особистості, загальної і педагогічної культури майбутнього вчителя, його професійно-педагогічної спрямованості, професійної компетентності, розвиток педагогічної техніки, культури професійного мислення, педагогічних здібностей, індивідуальної творчості кожного студента тощо. Саме на це спрямована **навчально-методична концепція** вивчення курсу, побудована з урахуванням різних методологічних підходів (аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, особистісного, синергетичного, системного, фреймового). Головні засади концепції викладені в навчальному посібнику "Основи педагогічної майстерності" [12].

Посібник має чітку структуру: кожену тему подано в ньому блоками. Щоб засвоєння курсу відбувалося активно, свідомо, ґрунтовно і повно, сприяло розвитку індивідуальних здібностей студентів та забезпечувало високий рівень готовності до майбутньої професійної діяльності, у ньому наведено:

- **тематичний план** вивчення навчальної дисципліни "Основи педагогічної майстерності";
- **теоретичний блок** (визначено змістовий компонент кожної теми; зазначено види самостійної роботи студентів; вказано ключові поняття теми та описано їхню дефініцію; рекомендовано літературні джерела для вивчення теми);
- **практичний блок** (містить методичні рекомендації до організації та проведення практично-семінарських занять, педагогічні задачі, педагогічні ситуації, диференційовані індивідуальні завдання, проекти для роботи в групах, питання для обговорення, проблеми для дискусій, вправи, тренінги тощо);
- **дидактичні матеріали** (навчальну інформацію кожної теми викладено у вигляді зручних для засвоєння структурно-логічних схем, рисунків, інтегрованих моделей, таблиць тощо);
- **діагностичний блок** (до кожної теми розроблено методики проведення психолого-педагогічного діагностування, завдання тестового, комп'ютерного та інших видів контролю й самоконтролю засвоєних знань; питання, винесені на залік чи іспит);
- **методичні рекомендації** щодо проведення уроків хімії та здійснення психолого-педагогічного аналізу відвіданого заняття;
- **навчальний проект** "На шляху до оволодіння педагогічною професією";
- **тематика для науково-пошукової роботи** тощо.

Наприклад, вивчення теми "Педагогічна техніка вчителя" розпочинаємо з такої **навчальної проблеми**: Український учений-педагог А.С. Макаренко зазначав: "Для мене в моїй практиці, як і для вас, багатьох досвідчених учителів, стали вирішальними такі "дрібниці": як стояти, як сидіти, як підвестися зі стільця з-за столу, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитися" [2: 50].

? +Чому, на Вашу думку, саме ці "дрібниці" мають вирішальне значення в діяльності вчителя?

Навчальні питання обговорюємо, поєднуючи різні форми роботи (групову, парну, індивідуальну). Прийоми саморегулювання студенти відпрацьовують у процесі тренінгу, гри і т. ін.

Зазначимо, що під час вивчення курсу "Основи педагогічної майстерності" студенти набувають таких **умінь**:

- застосовувати методики психолого-педагогічного дослідження;
- доцільно послуговуватися засобами невербального спілкування (жестами, мімікою, пантомімікою, візуальним контактом тощо) та різноманітними методами і прийомами словесного впливу;
- на основі перцепції та сугестії аналізувати поведінку учнів;
- користуватися прийомами саморегулювання;
- аналізувати педагогічні конфлікти та вибирати ефективні шляхи їхнього розв'язання;
- застосовувати методи аналізу педагогічних ситуацій;
- використовувати інтерактивні методи, форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що такий підхід викликає зацікавленість до вивчення педагогічних дисциплін, створює сприятливі умови для формування готовності студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності. Проте розглянуті нами питання не охоплюють усіх аспектів досліджуваної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Макаренко А.С. Педагогическая логика / Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Под ред. И.А. Каирова. – М.: Педагогика, 1978. – 400 с. – Т. 1. – С. 9-15.
2. Макаренко А.С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта / Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Под ред. И.А. Каирова. – М.: Педагогика, 1978. – 400 с. – Т. 1. – С. 43-72.
3. Макаренко А.С. Мои педагогические воззрения / Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Под ред. И.А. Каирова. – М.: Педагогика, 1978. – 400 с. – Т. 1. – С. 128-154.
4. Макаренко А.С. О моем опыте / Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Под ред. И.А. Каирова. – М.: Педагогика, 1978. – 400 с. – Т. 1. – С. 72-95.
5. Макаренко А.С. Из опыта / Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Под ред. И.А. Каирова. – М.: Педагогика, 1978. – 400 с. – Т. 1. – С. 161 – 166.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. – 376 с.
7. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посібник. – К.: Вища шк., 2002. – 215 с.
8. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
9. Калужный А.А. Психология формирования имиджа учителя. М.: ВЛАДОС, 2004. – 222 с.
10. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 418 с.
11. Булатевич Н.М. Синдром емоційного вигорання вчителя: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04. – К., 2004. – 19 с.
12. Ковальчук Л. Основи педагогічної майстерності: Навч. посібник. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 608 с.

Матеріал надійшов до редакції 13.01. 2009 р.

Ковальчук Л.О. Развитие педагогической техники будущего учителя в процессе изучения педагогических дисциплин в классическом университете.

Рассмотрено сущность и структуру педагогической техники в контексте развития педагогических идей А.С. Макаренко в современной педагогической науке. Определены пути решения проблемы развития педагогической техники при изучении педагогических дисциплин студентами естественных факультетов классического университета.

Kovalchuk L.O. The Development of the Pedagogic Technique of a Prospect Teacher in the Process of Pedagogic Subjects Study in a Classical University.

The article substantiates the essence and structure of pedagogical technique in the context of A. Makarenko's pedagogical ideas in modern Pedagogy. It outlines the trends of developing pedagogical technique in students' learning at the departments of natural sciences in classical university.